

Stikk innom...

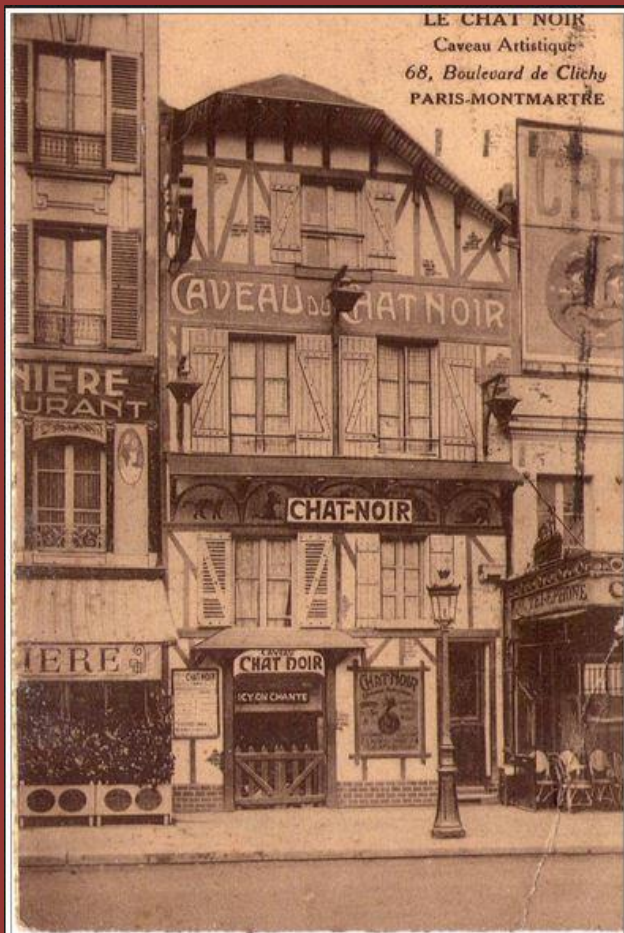
Du vil bli overrasket når du besøker meg i det historiske proviantmagasinet i Mainz. Jeg er alt annet enn en klisjé i form av et nedstøvet arkiv. På tross av min ungdom en klassiker, hvis man si det slik. Jeg tillater meg å vise meg frem på mine over tusen kvadratmeter i simpelthen museal eleganse. For deg naturligvis! Når alt kommer til alt, utfører jeg et oppdrag. I offentlighetens kulturelle interesse. Jeg tar vare på en komplett sjanger, en spesiell kunstform så å si! Skaperen min registrerte meg som "dokumentasjonssenter for tyskspråklig satire" på stamtavlen. Rett etter at han kom til Mainz i 1961, døpte han meg stolt "Tysk kabaretarkiv".

Siden da har medarbeiderne mine vært opptatt av satirens spille- og uttrykksformer over hele verden. Det er derfor vi får så ofte internasjonale besøk. Nylig var det en student fra

Moskva her som skulle spore opp materiale fra 20-årene til sin embetseksamen, og en professor fra Japan interesserte seg for kabareten i eksil. En gang tilbrakte en doktorand fra Yale University ni måneder i dypet av arkivet for å komme på spor av trubadurens rolle i middelalderen som forløper for den politiske visesangeren. Med jevne mellomrom vitner skriftlige henvendelser fra hele verden om den store interessen for de skattene jeg skjuler. Derfor har jeg siden begynnelsen av det 21. århundre åpnet over 160 utstillinger – hittil. I syv europeiske land.

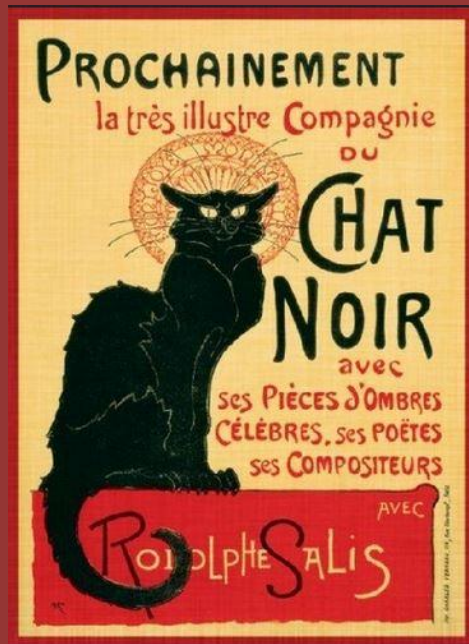
Deriblant Frankrike. I Maison Heinrich Heine der Cité Universitaire Internationale de Paris: LE MONDE, UN CABARET! Les débuts du cabaret littéraire en Allemagne et en France. Montpellier, Toulouse, Lyon, Dijon fulgte. I det tyskspråklige området drar vi rundt med "100 ÅRS KABARET" fra Alzey til

Zürich. Dette viser i ganske stor grad hva som bor i meg: Sjangeren! Dens uttrykksformer.

Dens historie. For meg dreier det seg om kunstnerne av begge kjønn. Spesielt også om den politisk-litterære kabareten som en kunstform som sikter mot demokrati og frihet. Det dreier seg om dens forfattere. Deres livshistorie. Ikke sjelden var det lidelseshistorier. Det

dreier seg om dens betydning for interesserte mennesker gjennom alle tider. For publikum i la belle époque. I keisertiden. Mellom oppbrudd og sensur. Mellom 1. og 2. verdenskrig. Mellom demokrati og diktatur, militarisme og fascisme. Det dreier seg om kunsten å overleve. I eksil hjemme og ute. Mellom stilene og mellom stolene. Det dreier seg om vår kultur. Om endringene i den. Om dannelse. Og naturligvis dreier det seg om å le. I dag og den gang. Å le av oss selv og av de andre. Det dreier seg om spottens topografi og dens språk i skiftende tider. Akkurat på samme måte som det dreier seg om humoren og poesien i det menneskelige og allmennmenneskelige perspektiv. Om det absurde og det konkrete. Om kritikken av samtiden i kunstnerisk form. Og, sist men ikke

minst, dreier det seg også om underholdning. Fra begynnelsen av. Også om kjærligheten! For øvrig er det å samle også en form for kjærlighet, sa George Steiner, den amerikanske filosofen.

Den blandingsformen av ulike scenekunster som kabareten utgjør, har formelt sett bare eksistert siden sent i det 19. århundre. Denne blandingsformen symboliseres av det vakre franske begrepet "cabaret". Det betyr på den ene siden vertshuset, den lille kneipen, og bærer dermed et element av det intime i seg. På den annen side betyr det salatbollen med alle dens atskilte ingredienser, smørbrødtallerkenen. Rundt omkring har vi hyllene, som står for de ulike sceneuttrykkene: musikk, teater, monolog, dans, sketsj samt maleri. Etter noen forløpere som "Cabarets des Assassins", som moritatene sang om

mordere, var det Rodolphe Salis, opprinnelig maler, som en kveld høsten 1881 stilte seg opp på en tønne i kneipen sin "Chat Noir" på Montmartre, og annonserte for sitt underholdningshungrige og velbeslåtte publikum fremføringer av enkelte kunstnere. Fødselsøyeblikket for det som verden den dag i dag kjenner som tidskritisk litterær kabaret!

Opphavs mannen til den såkalte Cabarets Artistiques var Salis som présentateur den første i sitt slag. På samme måte som den alt-sammenbindende sausen midt i salatbollen. Konferansen hans var beryktet! Av og til fornærmende, aggressiv, akkurat som de fremførte sangene. Akkurat det virket imidlertid tiltrekkende på det intellektuelle parisiske publikum. Snart besteg den litterære eliten "la butte sacré". Politikere og aristokrater fulgte på. For eksempel Victor Hugo og Émile Zola; den italienske frihetskjemperen Giuseppe Garibaldi kom akkurat som prins Jérôme Bonaparte, grandnevøen til den store Napoleon og nevø av Napoleon III. Mange talentfulle sangere, komponister og talere opptrådte, som senere i stor grad ble berømte, for eksempel Aristide Bruant og Yvette Guilbert, den første

store disøsen innen fransk kabaret. Hennes mannlige motstykke Aristide fortsatte sin karriere med sosialkritiske sanger mot dobbeltmoralen hos borgerskapet i sitt lokale "Mirliton", og gjennom en plakat av Henri de Toulouse-Lautrec er han verdensberømt den dag i dag. To Chat Noir-plakater fra 1895 fant for kort siden også vei inn i plakatskapene mine, sammen med alle de andre, nesten 20 000 eksemplarene fra alle epoker i det 20. århundre. Det begynte hos en del av befolkningen med stor appetitt på kunst og kultur. Kabaret var da, i alle fall for bohemen, det utvalgte mediet. Forfatteren Otto Julius Bierbaum sa det slik:

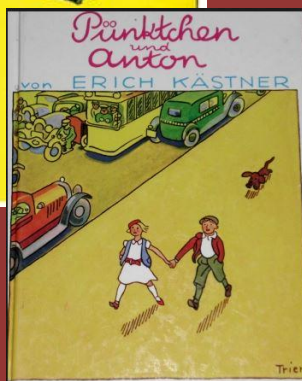
"Gjenfødselen av alle kunstarter og livet på teateret! Vi skal danse inn en ny kultur! Vi skal føde overmennesket på den lille scenen! Vi skal slå hull i hodet på denne tåpelige verden!" Det var alvorlig ment! Dessverre er det andre som har snudd opp ned på verden. Men uansett fantes det noe nytt rundt år 1900! Det var oppbruddets tid, en oppbruddsstemming: Mennesket som vesen som ble kastet inn i tiden. Verden som kabaret! Akkurat som tilfellet var med ungdomstilen ga den nye kunstformen støtet til en hel bevegelse. Den var "in", "en vogue", ble til en bølge som snart skylte inn over rikshovedstaden Berlin. Der hadde den konservative baron Ernst von Wolzogen suksess med sin "overkabaret" den 18. januar 1901, 30-årsdagen for riksgrunnleggelsen. Bedriftens "husorden" er arkivert.

I München ble scenen snart inntatt av de "Elf Scharfrichter", den første ekte politiske kabareten i Tyskland. Frank Wedekind arbeidet sammen med de elleve, og det gjorde også Marc Henry, som kom over fra Paris. Dermed kommer mine nære slektninger på morssiden fra Frankrike, på farsiden fra Det tyske keiserrike. Like europeisk sammenvevet som den gamle adelen... Og så gikk det slag i slag! Allerede i 1901 oppstod det bare langs elven Spree 40 etablissementer med et kabaret- litterært spilleprogram. I Wien åpnet "Zum lieben Augustin", "Nachtlicht" og "Die Fledermaus". Frida Strindberg, som fikk sitt første barn med August Strindberg, det andre med Frank Wedekind, grunnla den første kabareten i London. I Barcelona fantes allerede "El quatre Gats". I Krakow, Warszawa, Budapest, St. Petersburg, helt til Moskva, oppstod kabareter etter forbildene fra Frankrike og Det tyske rike. Der man mangler kjøpmannsånden og en lykkelig hånd med det som ble tilbudt, gikk det riktignok raskt ille med hele butikken, som snart var konkurs. Men scenens magi holdt seg. I all fall til å begynne med. Karakteristisk for den unge kunstformen blir, som tidligere i Paris, vertshuskabareten, scenen for de såkalte "vagantene". Det realiserer drømmen til kunstnerbohemen: Presentasjonen av egne

verker, fritt og på siden av den etablerte kunstverden. Man er fascinert av det umiddelbare ved denne kunstformen på scenen: Å spille teater er å legge noe frem for publikum, i kabareten spiller man direkte med publikum! Honorarer for de medvirkende var heller sjelden kost. De fleste ble betalt i naturalia. Eller det ble samlet. Apropos vagantdiktingen: Den har sine forbilder og røtter langt tilbake i middelalderen. Moralsk-satiriske diktverk, kjærlighets- og drikkevisene til de såkalte "erkepoetene". Hos Hanns Dieter Hüsch i hans "Arche Nova" ble allerede i det første programheftet rollen til "archipoeta" hedret med en av hans sanger fra det 12. århundre. Den mest betydelige samlingen, ca. 300 sanger, oppdaget i 1803 i klosteret Benediktbeuren og betegnet som

"sangene fra Beuren", oppnådde verdensberømmelse gjennom den nye tonesettingen: Carmina Burana. Vagantdikting som ekstravagant oratorium. Som er blitt tidløs gjennom Carl Orffs storslagne musikk.

til denne klart å før den 1. fiffen i og The Bulgaria. Kongen av Belgia! Industrimagnater, pengearistokrater. Wilhelm Voigt, skomakeren som gjorde karriere som "kaptein von Köpenick", viser seg frem i Simplicissimus for penger og selger autografer. Og en viss Hans Böttcher. Han var først stamgjest, så kabaretteatrets egen forfatter og ble berømt som: Joachim Ringelnatz.

Til min 50-årsdag fikk jeg en gave av en snill eldre dame, nemlig "Das Goldene Buch der Katakombe". Hennes for lengst avdøde mann, Tibor Kasics, og Werner Finck grunnla denne kabareten i Berlin i 1929. I denne vidunderlige gaven er det et morsomt ordspråk av Joachim Ringelnatz samt en originaltegning av Walter Trier, som illustrerte bøkene til Erich Kästner. Signaturer og ordspråk av Hans Albers til Carl Zuckmayer, fra Klaus og Heinrich Mann, Walter Hasenclever og George Grosz, Max Reinhardt, Erich Mühsam, Gustav Gründgens, fra Luigi Pirandello og Erwin Picator til Alfred Döblin og Richard Huelsenbeck.

Den sistnevnte fant kabaretens dadaformel: "Dada er verdenskabareten, så godt som verden, kabareten, er dada." I "Cabaret Voltaire" i Zürich oppfant Hugo Ball den litterære

formen som provokasjon overfor den borgerlige verdens likegyldighet i forhold til den store krigens redsler. Kurt Tucholsky og Walter Mehring var de fremragende kabarettforfatterne etter 1918: Kronikører for en republikk overlatt til seg selv, talsmenn for en kamplysten satire, men som også skrev poetiske eller henrivende komiske perler til sitt publikums underholdning. For Bert Brecht tjente kabareten som inspirasjon for hans teori om det episke teater. Med kuplettene til en Otto Reutter, sangene til Friedrich Hollaender og Rudolf Nelson, fremført av stjerner som Claire Waldoff og Marlene Dietrich, levde kabareten først og fremst et liv i Berlin i store revyer og på varietéscener. I München legemliggjør den med Karl Valentin folkelig-absurd den rotløse komikeren av den sørgmodige skikkelse. I 1932, et år før Hitlers maktovertakelse, står Werner Finck forlegent smilende på scenen og retter blikket fremover. Han forestiller seg hva som vil skje når nazistene overtar styringen og spør: "I de første ukene av Det tredje riket blir det holdt parader. Hvis disse paradene blir hindret på grunn av regn, hagl eller snø, vil alle jøder i nærheten bli skutt." - Det skulle snart vise seg at han fikk rett i sin ord.

Da nazistene er ved makten, forsøker Finck å yte motstand gjennom sine vitser. Hundrevis av kabaretskuespillere og satirikere tilbrakte tusenårsriket i konsentrasjonsleir. Som eksempel kan jeg nevne kunstnere som foran min dør, på Mainzer Romano-Guardini-Platz, ble utmerket med en statirestjerne: Erich Mühsam, Fritz Grünbaum og Kurt Gerron. Myrdet i Oranienburg, Dachau og Auschwitz.

Etter den 8. mai 1945 begynner en ekte renessanse for kabareten. I "Trizonesien" synger man trossig-melankolsk: Hurra, vi er fremdeles i live. I Düsseldorfs "Kom(m)ödchen" setter kabareten nye standarder i politisk-litterært uttrykk, i München begynner Erich Kästner å skrive igjen, og med Günter Neumanns "Insulanern" kringkastes kabaret gjennom RIAS-Berlin inn i den kalde krigen. Med Wolfgang Neuss hamrer den følgene av fortrenghningen og de økonomiske mirakelårene inn i den forbundstyske bevisstheten og feirer

med "Münchner Lach- und Schießgesellschaft" og de berlinske "pinnsvinene" snart telegenisk nyttår. Slik blir det til et begrep for et bredt borgerlig publikum. Den gang gjorde fjernsynet politisk kabaret til noe stort. I DDR innordnet kabareten seg i over 40 år mer eller mindre problemfritt etter grensene for den reelt eksisterende sensuren. Under tvil overbevist av sosialismens bedre sak. Et kapittel for seg – som nå til samling og dokumentasjon av kabaretens historie i DDR også har fått et nytt tak over hodet: i slottet Bernburg ved elven Saale.

Med Franz-Josef Degenhardt synger den i vesten i 60-årene ut mot neo-nazistenes fremmarsj, agiterer med UPO (utenomparlamentarisk opposisjon) inn i de turbulente 70-

årene og erklærer til sist via Hanns Dieter Hüsch' "Hagenbuch" alt og alle for sykt og forrykt.

I 80-årene raser kabareten med "Drei Tornados" gjennom den unge sponti- og alternativscenen, parodierer med Thomas Freitag forbundskansler Kohl i det uendelige, oppfinner av realsatiren "i dette vårt land", dissekerer med Gerhard Polt mentale røtter, utholder med Richard Rogler den åndelig-moralsk omvendte friheten i kynismen og oppdager med det kommende privatfjernsynet i økende grad sin egen markedsverdi. Den svinger siden mellom kabaret og komedie, mellom politisk motivert engasjement og høy grad av næringsvett, mellom Tysklands småkunstscener og store arenaer. "Spøk, satire, ironi og dypere mening", med hvilke man en gang ville snu opp ned på forholdene, viker mer enn 100 år senere i økende grad unna for underholdningsindustriens lover. Landet har forandret seg. Paradigmeskifte overalt. Men slik har det alltid vært i tidens løp. Selv grunnlover holder ikke det de lover. Alt har sitt utgangspunkt, sitt forløp, sin overgang. Og på et tidspunkt sin kulturhistorie – som jeg kan dokumentere for kabareten. Altså: Willkommen! Bienvenue! Welcome! Stikk innom. Ta deg tid. Bestill oss. Besøk oss. Kanskje vi sees en vakker dag!

Ditt tyske kabaretarkiv